

**A LOVÁRI NYELV „INTÉZMÉNYESÜLÉSE” A TÁRSADALMI INNOVÁCIÓ
ASPEKTUSÁBÓL**

Szerző:

Tóth Norbert
Debreceni Egyetem (Magyarország)

A szerző e-mail címe:
toth.norbert@ped.unideb.hu

Lektorok:

Lovas Kiss Antal (PhD)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Nagygyőriné Kerti Ibolya
Debreceni Egyetem (Magyarország)

...és két anonim lektor

Tóth Norbert (2022): A lovári nyelv „intézményesülése” a társadalmi innováció aspektusából. *Különleges Bánásmód*, 8. (4). 85-93. DOI [10.18458/KB.2022.4.85](https://doi.org/10.18458/KB.2022.4.85)

Absztrakt

Jelen tanulmányban a társadalmi innováció perspektívájából, a lovári nyelvoktatás történetiségire és társadalmi hatására vagyunk kíváncsiak. Kiindulópontunk, hogy a lovári nyelv elfogadtatásának és az idegen nyelvek oktatási palettáján való elismertetésének folyamata, egy „alulról” induló, elsősorban roma értelmiségiek munkájából kibontakozó kezdeményezés. Érdeklődésünk fókuszában többek között a következő kérdések állnak: Ki találta ki? Ki támogatta? Ki akadályoztatta? Milyen nyelv tanulási módszereket alkalmaznak a lovári nyelvet oktató, nem nyelvtanár végzettségű emberek? A lovári nyelvoktatás „intézményesülése”, s ebből a nyelvből megszerezhető államilag elismert nyelvvizsga bizonyítványnak komoly társadalmi hatása van, példának okán, elősegítette a hátrányos és/vagy roma származású tanulókat az egyetemi diploma megszerzéséhez. Ebből a szempontból ezt is egy innovációnak tekintjük. A témát a szekunder források mellett, primer, kvalitatív adatok segítségével kívánjuk feltérképezni. Több évtizede oktató lovári nyelvtanárokkal (N=3) készített interjúk mellett, a saját percepcióinkat szeretnénk narratívába foglalni.

Kulcsszavak: lovári nyelv, társadalmi innováció

Diszciplína: pedagógia, alkalmazott nyelvészet

Abstract

THE "INSTITUTIONALIZATION" OF THE LOVARI LANGUAGE FROM THE ASPECT OF SOCIAL INNOVATION

In this current paper we intend to reflect upon the historicity and social impact of Lovari language education from the perspective of social innovation. Our starting point is that the process of the acceptance of the Lovari language and its recognition in the educational palette of foreign languages is a „bottom-up” initiative that developed mainly from the work of Romani intellectuals. The focus of our

interest is, among others, the following questions: Who invented it? Who supported it? Who prevented it? What language learning methods are used by people teaching Lovari language who are originally not language teachers? The „institutionalization” of language education in Lovari and the state-recognized language exam certificate that can be obtained in this language have a serious social impact, for example, it helped disadvantaged and/or Roma students to obtain a university degree. From this point of view, we also consider this phenomenon as an innovation. Besides the secondary sources, we tend to map the topic with the help of primary, qualitative data. In addition to interviews with Lovari language teachers (N=3) who have been teaching for several decades, we would like to put our own perceptions in a narrative.

Keywords: Lovari language, social innovation

Disciplines: pedagogy, applied linguistics

Magyarországon a közel egy millió főt számláló cigány népesség három nagy nyelvi csoportba sorolható. A legnagyobb lélekszámmal a magukat magyar cigánynak vagy muzsikus cigánynak nevezett romungtrók, akik nem az ősi nyelvet, hanem a magyart beszélik anyanyelvként. Jelentős létszámban, elsősorban Magyarország keleti területén élnek az oláh cigányok, akik a romani nyelvet beszélik. A 19. század környékén Romániából települtek be a beás cigányok, többségükben a Dél-Dunántúlon lokalizálódnak. Nyelvük, az archaikus beás nyelv, amely nem rokonnyelve az oláh cigányok által beszélt romaninak (Pálmainé, 2007). Tanulmányunkban a romani nyelv leginkább elterjedt dialektusát, a lovárit vesszük górcső alá, a társadalmi innováció perspektívájából.

Kisebbségi nyelvi jogok nemzetközi és hazai viszonylatban

A szakirodalom több vonatkozásban is kiemeli, hogy az emberi jogok tekintetében az etnikai kisebbségeknek két fő jogérvényesítő platformja van (Tilkovszky, 1998; Cserti Csapó, 2000). Egyrészt az etnikai kisebbségeknek, így a romáknak is, joguk van arra, hogy egyenlően részesüljenek mindazokból a lehetőségekből, amelyeket a társadalom minden állampolgárának kínál. Ugyanakkor témánk

szempontjából hangsúlyozandó, hogy az etnikai kisebbségeknek joguk van arra is, hogy saját kultúrájuk felett szabadon rendelkezzenek, s az adott etnikumra jellemző kulturális tartalmakat megvalósítsák. Ennek egyik legfőbb manifesztuma a nyelv, ugyanis a saját nyelvvel rendelkező kisebbség számára, ez tekinthető a legfontosabb kulturális elemnek.

Az etnikai kisebbségeknek nagyon sok nehézséggel kell szembenéznük, azonban a nyelvhasználat szempontjából szerencsés a helyzet, ugyanis ma már jogi garanciákkal rendelkeznek nyelvük használatára (Orsós, 2015). Fontosnak tartjuk azonban kiemelni, hogy a második világháborútól egészen az 1990-es évekig a kisebbségek problémáinak, jogi helyzetének tisztázása nem jelentett prioritást a nemzetközi politikában. A tudományos diskurzus a fordulópont okai között tartja számon a Szovjetunió felbomlását, a Jugoszláviában dúló polgárháborút, s azt is, hogy a kelet-európai államokban egyre inkább visszaszorultak azok a törekvések, amelyek a nemzetiségek jogainak csorbítására tettek kísérletet (Tilkovszky, 1998).

A kisebbségi nyelvi jogok érvényre juttatása szempontjából mérföldkőnek tekinthető az 1992. november 5-én aláírt Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, amelyet 12 ország írt alá: Ausztria, Dánia, Finnország, Hollandia,

Liechtenstein, Luxemburg, Málta, Németország, Norvégia, Spanyolország, Ciprus és Magyarország is (Cserti Csapó, 2000).

Kovács Péter (1996) álláspontja szerint, mivel a Charta nemzetközi szerződésnek tekinthető, alkalmas volt arra, hogy körvonalazza azokat a fejlődési irányokat, amelyek alapvető fontosságúak a kisebbségvédelem szempontjából. A Charta ugyanis egy olyan nemzetközi jogilag kötelező egyezmény, amelynek elsődleges célja a kisebbségi nyelvek védelme, s az ehhez csatlakozó országok számára azt az előnyt kínálja, hogy a nyelvpolitikájuk egy nemzetközileg elismert keretsziszter részévé válik. Kiemelendő továbbá az is, hogy a Charta változtat azon a szóhasználaton, amely a korábbi kisebbségvédelmi dokumentumokra volt jellemző, azaz nem a nyelvi kisebbségeket, hanem a kisebbségi nyelveket kívánja védeni.

A kisebbségek nyelvi jogait szabályozó nemzetközi dokumentumok közül, kiemelendő az Európa Tanács 1993-ban kiadott 1203. számú ajánlása (Cserti Csapó, 2000). A témánk szempontjából ez azért is élvez relevanciát, mert fontos célként fogalmazódik meg a romani nyelv szisztematikus támogatása. Ezen cél elérése érdekében egy európai program készítésére tett javaslatot a romani nyelv tanulmányozása érdekében.

A romani nyelv mint társadalmi innováció

A társadalmi innovációnak nem alakult még ki a tudományos diskurzusban mindenki számára elfogadott, egységes definíciója, így a fogalom konceptualizálása során olyan elméletekre támaszkodunk, amelyek valamilyen formában kapcsolódnak az általunk tárgyalt témához. Nemes Gusztáv és Varga Ágnes a következőképpen határozza meg a társadalmi innováció fogalmát: „A társadalmi innováció új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet, megközelítési mód, paradigma, termék, eljárási folyamat, gyakorlat, amely a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozza meg, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi

kapcsolatok, esetleg új struktúrák jönnek létre” (Nemes és Varga, 2015, 437.). Ebből a fogalmi keretsziszterből kiindulva, úgy véljük, hogy a romani nyelv „fejlődése” is egy társadalmi innovációnak tekinthető, ugyanis a rendszerváltás előtti szűk roma értelmiségi réteg – elsősorban Karsai Ervin és Choli Daróczi József - egy új paradigma perspektívájából közelítették meg a romani nyelvet, amely látásmód gyakorlatba ültetése után egy „termék” jött létre. A „termék” alatt azt értjük, hogy a fentebb megnevezett roma értelmiségiek szisztematikusn elkezdtek foglalkozni anyanyelvük gondozásával, amely során létre jött egy olyan nyelvi korpusz (szótár, mesekönyvek, nyelvkönyvek), amelyek kiinduló és eligazítási pontot jelentettek mindazok számára, akik romani nyelvtanulással szerettek volna foglalkozni. Mindezek mellett Nemes és Varga (2015) terminus technicusá azért is mértékadó, mert arra hívja fel a figyelmet, hogy a társadalmi innovációval új értékek jönnek létre. A romani nyelv vonatkozásában ez a megállapítás is helytálló, hiszen kutatási eredményekre, illetve saját énikus pozíciókra támaszkodva állíthatjuk, hogy a roma származású emberek körében is felértékelődött a romani nyelv. Az asszimilációkutatásokból is tudjuk, hogy a saját lokális közösségéből „kitört”, a nyelvet már nem beszélő roma értelmiségiek esetében megfigyelhető tendencia, hogy újratanulják a nyelvet (Biczó, 2018).

A fogalmi keretek pontosításához, szükségesnek tartjuk megemlíteni az Európai Bizottság 2006-ban készült vizsgálatát. A kutatási eredmény szerint a társadalmi innováció megvalósításának több formája is létezik: egyrészt társadalmi innováció mint alulról szerveződő, civil szervezetek bevonásával megvalósuló újítás; másrészt a társadalmi értékeknek megfelelő válaszreakció a közösségi szükségletekre; harmadrészt pedig a társadalmi innovációra úgy is tekinthetünk mint a társadalom megújítását, átalakítását eredményező folyamat (Veresné Somosi és Balaton, 2021).

A fentebb vázolt megállapításokból, a témánk szempontjából a legfontosabb momentum, hogy a

társadalmi innováció egy alulról szerveződő folyamat. A romani nyelv kezdetleges korpuszának megalkotását is egy hasonló elvek mentén körvonalazódó folyamatként értelmezzük. Az ezzel kapcsolatos szellemi munka elindítása roma értelmiségi emberek által kezdődött meg az 1980-as években. Az ezzel kapcsolatos empirikus adataink a következőképpen írják le a folyamat elindítását:

„Én határozottan azt mondom, hogy az 1980-as évek végéig jellemzően az orális közlés volt a jellemző, írásbeliség nem is igazán volt. Én úgy tudom, hogy ez a kezdeményezés elsősorban az akkor úgynevezett első körös cigány értelmiséghez volt köthető. Elsőként Rostás Farkas György nevét említeném meg. Az ő nevéhez fűződik az első romani, vagyis lovári szótár elkészítése. Korábban Cholinak volt már egy szótáradete, de ami ténylegesen igazi szótárnak volt tekinthető, és a kétezres évek elejéig be is lehetett vinni a nyelvvizsgára, és nagyon is jól használható volt, az a Rostásé volt. Valamint nyilván kibaghyhatatlan Choli Daróczi József, Daróczi Ágnes vagy éppen Karsai Ervinnek a munkája.” (Nyelvtanár 1)

„Abogy én tudom, a lovári nyelvel néhány tanult roma ember kezdett el olyan szempontból foglalkozni, hogy legyen írásbelisége, lebeszen nyelvvizsgáznai, és persze, hogy megtanulják azok a romák is, akik valami miatt nem tudják a nyelvet. (...) A konkrét személyek közül én a Choli Daróczi Józsefet tudom kiemelni, vagy éppen Daróczi Ágnest. Ági magyar és néprajz szakos volt, utána pedig újságírással is foglalkozott. Nagyon sok jó eredményt eltudott volna érni, de akkor valamilyen kulturális osztályon dolgozott, és abogy én tudom utána már nem igazán volt ideje ilyen szempontból foglalkozni a nyelvel.” (Nyelvtanár 2)

„Már a rendszerváltás előtt a cigány értelmiség szervezett ilyen alkotó művészeti táborokat, ahol festettek, énekeltek, táncoltak és a cigány nyelvnek a megőrzéséről voltak különböző elképzeléseik. Ugyanakkor én azt gondolom, hogy mivel az ő családjuk beszélt cigányul, én szerintem nem is gondolták, hogy ezalatt a 20-30 év alatt ilyen mértékű lesz a nyelvvesztés. Nekem a

meggyőződése, hogy emiatt sem fektettek ebbe annyi energiát, mert természetesnek tekintették, hogy majd a cigányok úgy is tovább adják a nyelveit a gyerekeiknek.” (Nyelvtanár 3)

A fentebbi interjúrészek is arra világítanak rá, hogy a romani nyelv megőrzésére való törekvés, egy alulról szerveződő kezdeményezésnek tekinthető, amelynek vezetői első generációs roma értelmiségiek. A romani nyelv társadalmi elfogadtatása és presztízisének növelése elképzelhetetlen lett volna, a rendszerváltás után, a kisebbségeknek biztosított jogi garanciák nélkül. A következőkben röviden az ezzel kapcsolatos jogi dokumentumokra reflektálunk.

Rendszerváltás utáni jogi garanciák

A rendszerváltás után Magyarországon is új színezetet nyertek a kisebbségek jogai. Az első igazi mérföldkőnek az 1993. évi LXXVII. a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény tekinthető. A dokumentum elsődleges céljának tekintette, hogy a Magyarország területén élő kisebbségek számára jogi kereteket biztosítson identitásuk megélése és megőrzése tekintetében. A törvény komoly előrelépést jelentett a romani nyelv vonatkozásában is, ugyanis a törvény deklarálta a kisebbségek nyelvi jogait is. A törvény fontos eleme, hogy a központi költségvetés kiegészítő normatívájával támogatta a nemzetiségi kisebbségi óvodai nevelést és iskoláztatást (Lakatos, 2015). A törvényt később módosították, s a nemzeti és etnikai kisebbségek óvodai nevelésének irányelve és a nemzeti és etnikai kisebbségek iskolai oktatásának irányelve kiadásáról szóló 32/1997. (XI.5.) MKM rendelet értelmében, a közoktatás és köznevelés számára a külön csoportokban való oktató-nevelő munkát határozták meg követendő irányelvként (Szalai, 2007)

2003 után bevezetésre került az Integrációs Pedagógiai Rendszer, s némiképpen az oktatás irányelve is módosításon ment keresztül. Ennek értelmében a szaktárca arra törekedett, hogy a kisebbségi lét és

a szociokulturális körülményekből eredeztethető hátrányokat külön kezelje, így a cigány kisebbségi oktatás részből kikerültek azok a tartalmi elemek, amelyek elsősorban a szociális hátrányokkal korreláló felzárkóztatással voltak kapcsolatosak (Orsós, 2015).

A nemzetiségi oktatás szempontjából a 2003-as év azért is tekinthető fontos dátumnak, mert módosításra került a 32/1997 MKM rendelet, amelynek következtében a közoktatásban lehetőségessé válik a romani vagy a beás nyelv oktatása. Az oktatáspolitikai döntéssel kapcsolatban Orsós Anna (2015) arra hívja fel a figyelmet, hogy bár az intézkedés fontos, azonban ezzel a kisebbségi nyelvoktatás feltételeit nem oldotta meg, s mindezek mellett a megengedő jellegű rendeletmódosítás nem emelte a cigány nyelvek tekintélyét a többi kisebbségi nyelvhez képest.

Az elmúlt évtized vonatkozásban a 2011. évi CLXXIX a nemzetiségek jogairól szóló törvény hatályba lépését kell kiemelnünk. Ennek értelmében megszűnt a nemzeti, illetve az etnikai kisebbség fogalma, egységesen a nemzetiség terminus használandó. A következő nemzetiségek kerültek törvénybe iktatásra: a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán. Emellett a törvény deklarálja azt is, hogy: „22. § (1) nemzetiségek által használt nyelvnek számít a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a cigány (romani, illetve beás, a továbbiakban együtt: roma), a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán nyelv, továbbá a roma és az örmény nemzetiség esetében a magyar nyelv is. (2) Az állam a magyarországi nemzetiségek anyanyelvét közösség-összetartó tényezőként ismeri el. Tekintet nélkül arra, hogy a köznevelési intézménynek ki a fenntartója, támogatja a nemzetiségek által használt nyelv alkalmazását a nemzetiségi köznevelésben. A nemzetiségi köznevelés többletköltségét – jogszabályban meghatározott módon – az állam viseli.” (5. § (1). (2011. évi CLXXIX). A fentebbi törvény tehát egyértelműen szabályozza, s

biztosítja a jogi kereteket a nemzetiségi oktatás megvalósításához. A cigány nyelvek (romani, beás), illetve a cigány népismeret oktatásához továbbra is hiányoznak a szakmai, elsősorban humán erőforrás feltételek, illetve az oktatási segédanyagok terén is minőségi és mennyiségi fejlesztés lenne szükséges. A probléma kontextuális megértéséhez a következőkben empirikus adatokra támaszkodunk, amelyekhez több mint egy évtizede praktizáló lovári nyelvtanárokkal készített strukturált interjúk segítségével jutottunk hozzá.

Mérföldkövek a lovári nyelv „intézményesülésének” folyamatában

A lovári nyelv „intézményesülése” - amelyet a társadalmi innováció elméleti keretszerezében értelmezhető, „alulról jövő” kezdeményezésnek tekintünk – több fontos állomáson ment keresztül. Az empirikus adatokból az derül ki, hogy a korábban megnevezett roma értelmiségi elit első igazi, manifeszt eredményének az tekinthető, hogy a kilencvenes évek közepén megnyílt a lehetőség arra, hogy romani nyelvből államilag elismert nyelvviszga bizonyítványt lehetett szerezni, amely elsősorban Karsai Ervin munkájának köszönhető. Az írásbeli és a szóbeli nyelvvizsgáztatás lebonyolításáért éveken keresztül Karsai volt felelős, később Choli Daróczy József is csatlakozott a munkához (Kolompár, 2002).

A kilencvenes évek végén egyre több nyelvtanuló kívánt romani nyelvből államilag elismert nyelvviszga bizonyítványt szerezni, ami azt a következményt vonta maga után, hogy a nyelvvizsgáztatás lebonyolításáért felelős kollektívát bővíteni kellett. Az Idegennyelvi Továbbképző Központ vizsgáztatói képzési tanfolyamot indított, amelynek keretében négy vizsgáztató került a rendszerbe. A romani nyelv népszerűsége ellenére, 2001 év végén a Nyelvi Akkreditációs Bizottság felfüggesztette a romani nyelvből való nyelvvizsgázás lehetőségét. 2002 elején azonban egy fiatalokból álló munkacsoport alakult, amely szisztematikusan kezdett foglalkozni az

írásbeli és a szóbeli nyelvvizsga feladatok revideálásával és újragondolásával:

„Egyértelmű hogy az ITK keretén belül 2 évente kellett tenni egy vizsgát, és különböző feladatokat kellett megoldani, mármint nyelvvizsgáztatással kapcsolatos feladatokat. A KER, vagyis a Közös Európai Keresztrendszernek megfelelően különböző típusú feladatokat kellett értékelni, hogy az alap, közép vagy felsőfokúknak számút, illetve az esetleges hibákat, buktatókat kellett megtalálnunk. Én úgy gondolom, hogy az ITK-n ez nagyon jól működött. ráadásul ezen kívül voltak még különböző megbeszélések, ahol lehetett egymástól tanulni.” (Nyelvtanár 1)

A romani nyelvtanulás elterjedéséhez és egyre népszerűbbé válásához hozzájárult a 71/1998. (IV.8.) számú kormányrendelet, amely lehetővé tette, hogy 2000. január 1-től több nyelvvizsgaközpont is akkreditálhatott nyelvvizsgákat, amelyet az Oktatási Hivatal pénzügyileg is támogatott (Kolompár, 2002). Ennek köszönhetően egyre több vidéki helyszínen is lehetőség nyílt a lovári írásbeli nyelvvizsgázásra. A szóbeli nyelvvizsgáztatás lebonyolítása mindvégig a budapesti központú ITK hatáskörébe tartozott.

A nyelvvizsgázással kapcsolatban Lakatos Szilvia (2015) arra hívja fel a figyelmet, hogy 2005-ig minden nyelvvizsgázó sikeresen abszolválta a követelményeket, vagyis sikertelen vizsga nem került regisztrálásra. 2006-tól azonban egy új tendencia körvonalazódott, egyre inkább megnőtt a bukások száma, sőt az is előfordult, hogy arányaiban inkább a sikertelen próbálkozás volt a jellemző: 2013-ban 945 nyelvvizsgázóból, csak 334-en szereztek nyelvvizsga bizonyítványt, 2014-ben 739 személyből mindössze 295-en (Lakatos, 2015). Az okok nyilván sokrétűek, de azt feltételezzük, hogy a lovári nyelvvizsga nehézségi szintje egyre inkább korrelálni kezdett a KER B2 szinthez. Angol nyelvtanárként ugyanis azt az álláspontot képviseljük, hogy részben a lovári nyelv jellegéből adódóan, részben pedig a nyelvet akkreditálók szakmai meggyőződése

okán, a „nagy európai nyelvek” (angol, német, francia, spanyol) viszonylatában, a lovári nyelv a gyakorlatban nem minden vonatkozásban érte el a KER B2 nehézségi szintet. Meg kell említeni ugyanakkor, hogy a nyelvvizsgaközpont törekedett az ezzel kapcsolatos problémák megoldására:

„Azt azért tudni kell, hogy 2017-ben minden nyelvvizsgaközpontnak alkalmazkodnia kellett a KER-hez. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon kivétel nélkül minden vizsgaközpontnak megvonták a működési engedélyét, és kaptak egy évet arra, hogy mindenki a KER alapján akkreditálja a nyelvvizsgaközpontot. Úgy gondolom, hogy ez az esetleges korrupció kiszűrését is célozta, mert ekkor tették kötelezővé azt, hogy a szóbeli vizsgákon felvételt kell készíteni az elhangzottakról. (...) A tartalmi és formai követelményeket is egyszerűsítették minden nyelv esetében, így az írásbeli lovári nyelvvizsgán ebből a szempontból ugyanazok a követelmények, mint az angol vagy német esetén. Én ezt egy nagyon jó lépésnek tartom, már korábban meg kellett volna tenni.” (Nyelvtanár 3)

Mindezeket túl szükségesnek tartjuk kiemelni, hogy Magyarországon a lovári nyelvvizsgáztatás szempontjából komoly változásnak tekinthető, hogy az ELTE Origo Nyelvi Centrum felfüggesztette a nyelvvizsgáztatás lehetőségét lovári nyelvből, s ezzel az EZRA Humán szolgáltató Kft. monopólium helyzetbe került. A mindkét nyelvvizsga centrumban dolgozó, s így a folyamatokat sajátos pozícióból megélt lovári nyelvtanár a következőképpen interpretálta a kialakult helyzetet:

„Lényegében az Origo nem kikerült a rendszerből, hanem az történt, hogy 2-3 évvel ezelőtt az ITK egy évre felfüggesztette az összes kisnyelvnek az akkreditációját. Ez egy nagyon bonyolult folyamat egyébként, hiszen minden nyelv esetében, minden nyelvközpontban két-évente újra kell igényelni, ami rengeteg munkát jelent és nagyon sok pénzbe kerül. Ezt a munkát minden nyelv esetében megcsinálják, és a finanszírozás és sok egyéb dolog attól függ, hogy az előző két évben mennyien

nyelvvizsgáztak az adott nyelvből. A lovári esetben egyébként 2018 és 2017 között rendkívül magas volt a nyelvvizsgázók száma, talán az ötödik helyen volt a nagy nyelvek után. (...) Én egy idő után azt éreztem, hogy az ITK részéről a lovári nyelv mögött nincs egy olyan szakmai stáb, aki ezt a rendszerességet tudja biztosítani. Úgy gondolom, hogy részben ezért is engedte el az ITK a lovári nyelvet. (...) Most már csak az EZRA bonyolít le a lovári nyelvvizsgáztatást Magyarországon. (...) Ez úgy indult, hogy a Dr. Papp János megcsinálta a lovári szótárt. Ő indított egy családi vállalkozást Békés megyében, és hosszú éveken keresztül megtanulták a nyelvet a Hegyi Ildikótól. (...) Körülbelül két éven keresztül párhuzamosan ment a nyelvvizsgáztatás az Origo ITK-nál és az EZRA központban. Nyilvánvaló, hogy az EZRA egyre több vizsgázót szíjparkázott el, így az Origónak egyre kevésbé érte meg, hogy foglalkozzon a lovári nyelvel. Lényegében tehát igen, konkurenciák voltak.” (Nyelvtanár 1)

Kihívások és nehézségek

Kutatásunk során körvonalazni kívántuk azokat a nehézségeket és kihívásokat, amely a lovári nyelvoktatás „intézményesülése” során a legmarkánsabbnak mutatkoztak. Ebből a szempontból az első igazi nehézség az oktatási segédanyagok hiánya, korlátozott volta tekinthető. A válaszadóink a problémát a következőképpen fogalmazták meg:

„Kezdetben az egyik legkomolyabb nehézség az volt, hogy nem is volt miből tanítani, nem volt normális szótár, nem voltak nyelvkönyvek. Persze ma már vannak különböző kiadványok, amelyek azért használhatóak is, de sajnos azt kell mondanom, hogy az elmúlt 27-28 év alatt nem történt olyan óriási változás, amelyre azt lehetne mondani, hogy a lovári nyelvoktatás szakmai részét annyira előre lendítette.” (Nyelvtanár 3)

„Az mindenképpen pozitív eredmény, hogy egyre több tankönyv jelenik meg. Egyébként a Choli Daróczi József tankönyve, vagy ott van a Karsai Erviné, de egészen újnak tekinthető a Papp János által írt könyv. Ezek

úgy nagyjából el is érthetőek, illetve egyre több nyelvtani táblázat, gyűjtemény is megjelent már. Valamint különböző fordítások is vannak, ami mindenképpen segíti a nyelvtanulók és a nyelvtanárok munkáját. Ilyeneket tudnék mondani, hogy például lefordították cigányra a Bibliát, A Kis Herceget, a Sorstalanságot, és vannak persze különböző mesék is. Ugyanakkor az a véleményem, hogy még mindig vannak hiányosságok, mert például tudomásom szerint még senki sem állított össze, hogy mondjuk az állandósult szókapcsolatok a cigány nyelvben. Tehát olyan szókapcsolatokra gondolok, amelyeket nem lehet szó szerint fordítani, mert teljesen mást jelent maga a kifejezés, mint az abban fellelhető szavak lexikai jelentése. Ezek nagyon megnehezítik a nyelvtanulók munkáját, és persze a miénket is.” (Nyelvtanár 2)

Ahogy a fentebbi interjúrészek is beszámolnak, léteznek ugyan tankönyvek és egyéb segédletek a lovári nyelv elsajátításához, de a választék egy nagyon szűk spektrumot jelent, ami álláspontunk szerint a nyelv tanításának módszertanát is bizonyos mértékben korlátok közé szorítja. Ugyanakkor hangsúlyozni szükséges, hogy nem az oktatási anyagok jelentik az igazán neuralgikus pontot a hazai lovári nyelvoktatás vonatkozásban. Válaszadóink egyöntetűen vallották, hogy az igazi problémát az jelenti, hogy Magyarországon egyik felsőoktatási intézményben sem működik lovári nyelvtanár képzés (megjegyzés: Akkreditált Romológia BA és MA szak működik a Pécsi Tudományegyetemen, illetve romológia BA szak a Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Gyógynevelési Karán, de ezek a felsőoktatási intézmények sem nyelvtanárokat képeznek):

„Nekem az a véleményem, hogy rettentő nagy probléma, hogy nincs lovári nyelvtanárképzés Magyarországon” (Nyelvtanár 3)

„Az egyik az, hogy a nyelvet nagyon jól meglehet tanulni, ha az embernek szerencséje van, és jó tanárhoz kerül, de ugye a tanítást, azt nem lehet megtanulni

senkitől sem, tehát nagyon fontosnak tartanám, hogy egy ilyen képzést, tehát egy lovári nyelvtanárképzés elinduljon Magyarországon. (...) Az a véleményem, hogy a nyelvet jól beszélő emberek, és most nemcsak a cigányokra gondolok, hanem természetesen a nyelvet jól beszélő nem cigányokra is, attól, hogy nagyon jól beszélik a nyelvet, az még egyáltalán nem azt jelenti, hogy jól is tudják tanítani azt.” (Nyelvtanár 2)

Minden bizonnyal a lovári vagy akár a beás nyelvtanárképzés akkreditációja komoly, pozitív változásokat indukálna a magyarországi cigány nyelvek oktatásában, ami valószínűleg hatást gyakorolna a cigány nyelvek társadalmi elfogadottságára és elismerésére. A cigány nyelvtanárképzés felsőoktatási curriculumként való megjelenése alternatívát jelenthetne a lovári nyelv kodifikációja és sztenderdizációjából fakadó nehézségek megoldására is. Kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy a fentebb kifejtett nehézségek mellett, a lovári nyelv sztenderdizációja jelenik meg harmadik főbb problémaként. A problémát a következőképpen interpretálta válaszadónk:

„Most egy furcsa dolgot fogok mondani. A cigány nép az egy érdekes nép, félti azt, ami az övé, és ez így van a nyelvvel kapcsolatban. Sokszor tapasztaltam cigány származású nyelvtanároktól is, hogy nagyon különböző formában használják a nyelvet, és amikor ezt felvettem témaként, akkor azt mondták, hogy feljűk így használják a nyelvet. Természetesen ezzel semmi gond, de a nyelvvizsgáztatás során, mármint az értékelés során ez nagyon sok problémát felvet, mert úgy, ha van 10-11 dialektus, akkor a nyelvvizsgán melyiket fogadjuk el és melyiket nem. Azt tudom mondani, hogy a romani nyelv különböző dialektusaival kapcsolatban vannak konfrontációk a nyelvtanárok között.” (Nyelvtanár 1)

A fentebbi interjúrészletben megfogalmazott problematika, nemzetközi szinten is komoly kihívások és nehézségek elé állítja a témával foglalkozó szakembereket. Yaron Matras (2007), a Manchester

Egyetem nyelvésze azt az álláspontot képviseli, hogy a romani nyelv esetében a kodifikáció egy többközpontú kísérletnek tekinthető. Ez azt jelenti, hogy nem létezik olyan szervezet, amelynek hatásköre kiterjed a romani nyelv minden változatára vonatkozó nyelvtervezési koncepciók és gyakorlati döntések meghozatalára. A kodifikációs tevékenység tehát sokféle és a lokális jellegzetességet magába foglalva, helyi központú (Matras, 2007). Ez a tendencia Magyarország vonatkozásában is helytálló, ugyanakkor empirikus kutatásokra is támaszkodva, kijelenthetjük, hogy a sztenderdizáció során a lovári dialektus élvez prioritást (Lakatos, 2015). Ennek elsődleges oka, hogy a Magyarországon élő oláh cigány közösségek többsége a romani nyelv lovári dialektusát beszéli.

Összegzés

Összességében kijelenthető, hogy a rendszer-váltás után a kisebbségi nyelvek számára, így a lovári nyelv esetében is, biztosítottak lettek azok a jogi garanciák, amelyek a nyelv társadalmi elfogadottsága szempontjából elengedhetetlenek tekinthetőek. Az elmúlt évtizedekben a lovári nyelvvel foglalkozó szakemberek komoly sikereket értek el, hiszen több nyelvkönyv, szótár és egyéb kiadványok is elérhetőek az akkreditált lovári nyelvvizsgára készülő tanulóknak. Ugyanakkor kutatásunk is rávilágított arra, hogy számos probléma vár még megoldásra. A tananyagok vonatkozásában azt a szakmai véleményt képviseljük, amit Yaron Matras (2007) fogalmaz meg nemzetközi viszonylatban, vagyis, hogy a különböző tanítási segédanyagok esetében nem minden esetben világos a célközönség. Könnyen belátható ugyanis, hogy azon nyelvtanulók esetében, akik elsődleges szocializációjuk során, saját lokális közösségükben használják a lovári nyelvet, s nyelvvizsga bizonyítványt szeretnének szerezni, esetükben más tanulási tartalmak bizonyulnának hatékonynak és relevánsnak, hiszen csak korlátozott mértékben van szükségük az alapszókinck vagy a nyelvtani ragozások elsajátítására.

Azon nyelvtanulók számára azonban, akiknek a lovári nyelv teljes mértékben ismeretlen, elengedhetetlenül szükséges a nyelvtani ismeretek és az alapszókincs szisztematikus tanulása.

A tananyagfejlesztés hiányosságai mellett, meg kell említenünk a nyelvtervezéssel kapcsolatos nehézségeket. A standard lovári nyelv megalkotása nemcsak azért rendkívül nehéz feladat, mert nem létezik olyan koncepció, amely a nyelvtervezés alapjául szolgálhatna, hanem azért is, mert a nyelvet oktató szakmai grémium között is feszültségek húzódnak az egyes dialektusok dominanciájával kapcsolatban. A kutatás során szerzett tapasztalataink alapján, a szakmai ellentétek megoldására az első lépést, a szervezett keretek között megvalósuló szakmai diskurzust szorgalmaznánk.

Irodalom

2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól

Biczó, G. (2018). *A „Mi” és a „Másik” – Az idegen megé- tudománytörténeti vázlat a az antropológiában a 19. század második felétől napjainkig.* L'Harmattan Kiadó – Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen.

Cserti Csapó, T. (2000). A nemzetközi kisebbségvédelem alapkérdései. In Forray, R. K. (Ed.). *Romológia – Ciganológia.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 25-41.

Kolompár, H. (2002). Nyelvvizsgáztatás romaniból az ITK Origó típusú nyelvvizsgarendszerében – Gondolatok a romani nyelv fejlesztésének lehetőségeiről. In Cserti Csapó, T. (Szerk.). *Frisz kutatások a romológia körében.* PTE BTK Romológia Tanszék, Pécs. 37-40.

Kovács, P. (1996). *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem.* Osiris Kiadó, Budapest.

Lakatos, SZ. (2015). A romani nyelv az oktatás és a kutatás tükrében. In Orsós, A. (Ed.). *A romológia alapjai.* PTE BTK NTI, Pécs. 181-208.

Matras, Y. (2007). A romani jövője: A nyelvi pluralizmus politikája felé. In Bartha, Cs. (Szerk.). *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 128-146.

Nemes, G. és Varga, Á. (2015). Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. In Lipták, K. (Szerk.). *„Mérleg és Kihívások”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia.* Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc. 434-444.

Orsós, A. (2015). *Cigány/roma nemzetiségi oktatás.* PTE BTK NTI, Pécs.

Pálmáiné, O. A. (2007). A beás nyelv Magyarországon. In Bartha, Cs. (Szerk.). *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 52-70.

Szalai, A. (2007). Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség. In Bartha, Cs. (Szerk.). *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 20-51.

Tilkovszky, L. (1998). *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században.* Csokonai Kiadó, Debrecen.

Veresné Somosi, M. és Balaton, K. (2021). A társadalmi innováció fogalma. In Sikos T. T. (Szerk.). *Társadalmi innováció– társadalmi jólét.* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest. 11-26.